

Основні права людини і громадянина. Міжнародні стандарти в галузі прав людини

Основні права людини - гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей.

Ознаки основних прав людини:

- 1) можливості (свободи) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не в змозі нормально існувати і розвиватися;
- 2) можливості, що обумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують "дозволу" з боку кого б там не було, у тому числі держави. Вони не можуть бути "відібрані" за свавіллям влади держави, оскільки не "дані" нею. Це природні невідчужувані права;
- 3) можливості, які не обмежені територією держави (позатериторіальні) і не залежать від національної належності людини (наднаціональні): вони належать їй вже в силу того, що вона є людиною. Вони походять від природи людини і покликані формувати та підтримувати в людині почуття власної гідності, її індивідуальність;
- 4) можливості, що є залежними (у плані здійснення) від можливостей суспільства - рівня його економічного, політико-соціального, духовно-культурного розвитку. Зрозуміло, що рівень розвитку суспільства не залишається незмінним, так само, як і потреби самої людини;
- 5) можливості, що мають правовий характер, оскільки внесені до законодавчих актів, які створені в межах держави і на міжнародному рівні. Визнання, дотримання, охорона і захист державами (у результаті угод) основних прав людини, закріплених на міжнародному рівні, є свідченням про те, що вони стали не лише об'єктом міжнародного регулювання, але й міжнародними стандартами.

Положення про права людини, що містяться у статтях Статуту ООН (1945), стали основою становлення нового інституту права - міжнародного захисту прав людини і основних свобод. 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Загальну декларацію прав людини, яка проголосила центральний пункт концепції прав людини - визнання людської гідності кожної особи. З 1948 р. 10 грудня відзначається в усьому світі як День прав людини.

Права людини набули цінності, яка належить усьому міжнародному співтовариству, і отримали обґрунтування в міжнародному праві як правовий стандарт, до якого повинні прагнути всі народи і держави. З моменту визнання цих прав кожна людина набувала певного правового статусу відповідно до міжнародного гуманітарного і, разом із ним, національного права.

Комплекс міжнародних документів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН у 1966 р., Факультативний протокол до останнього) складають Міжнародний білль прав людини (або Хартію прав людини). Міжнародні пакти про права людини поклали на держави обов'язок забезпечити поступове здійснення в них прав усіма необхідними засобами, включаючи законодавчі. До сучасних міжнародно-правових актів належать: Міжнародний білль про права людини, що проголошує невід'ємні права і основні свободи людини; угоди, спрямовані на запобігання і покарання злочинів, що призводять до грубих масових порушень прав людини (Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 жовтня 1968 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання

за нього від 9 грудня 1948 р.); конвенції, спрямовані на захист груп населення, що потребують особливої турботи з боку держави (Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про статус осіб без громадянства 1954 р. та ін.); конвенції, що мають на меті захист індивіда від зловживань з боку державних органів і посадових осіб. А також документи, що передбачають можливість окремих осіб домогатися розгляду їх скарг (петицій) на свій уряд у міжнародних органах (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання від 10 грудня 1984 р., Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і Додаткові протоколи до них 1977 р., Факультативний протокол та ін.).

Кожна країна світу, що взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, у тому числі про права людини, повинна керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві. Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права людини, зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної людини. Практично всі сучасні конституції демократичних держав мають норми, які у загальній формі гарантують непорушність основних прав людини.

Зміст і обсяг основних прав людини визначаються сукупністю таких соціальних чинників:

- інтерес людини, справедливо збалансований з інтересами, суспільства;
- мораль суспільства, що переважає у даний період;
- мета прав людини і відповідність цим правам засобів, використовуваних державою (реалізація, забезпечення та обмеження прав).

Права людини і права громадянина є тісно взаємозалежними, однак не тотожними поняттями. Громадянин - людина, яка законом визнається юридичне належною даній державі. Якщо права людини закріплені в міжнародно-правових актах, то права громадянина - у конституції певної держави.

Права громадянина:

Позатериторіальні — існують незалежно від державного визнання, закріплення в законі і поза зв'язком їх носія з конкретною державою;

Територіальні - передбачають наявність громадянства, тобто особливий зв'язок людини і держави;

Загальносоціальні - належать людині через факт народження як природні, невідчужувані права, тобто не завжди виступають як юридичні категорії (апатриди, біженці не мають статусу громадянства, але мають права людини);

Спеціально-соціальні (юридичні)

- закріплюються в законодавстві і перебувають під захистом держави, громадянином якої є дана особа.
- реалізація здійснюється у сфері будь-якого громадянського суспільства, де б не знаходилася людина

- реалізація охоплює сферу відносин індивіда з певною державою

Права людини і права громадянина - близькі поняття, в ідеалі повинні збігатися, оскільки:

- здійснення прав людини визначається головним чином забезпеченістю з боку держави. Наприклад, апатриди та інші категорії осіб, що не мають громадянства, знаходяться під захистом законів держави проживання та міжнародного права;

- громадянство - основний канал, через який відбувається здійснення прав людини.

Взаємозв'язок прав людини і прав громадянина підкреслюється тим, що вони у ряді випадків закріплювалися в одному нормативно-правовому акті, наприклад, у Декларації прав людини і громадянина 1789 р., що входить до складу конституційного законодавства сучасної Франції, або в розділі II "Права, свободи і обов'язки людини і громадянина" Конституції України 1996 р.

Розгляд прав людини разом із правами громадянина - підстава для:

— визначення її законних, юридичних можливостей (свобод) у державі;

— встановлення відповідності законодавства країни правам людини.

У дійсності збіг прав людини і громадянина має місце далеко не скрізь.